

ПЕДАГОГІЧНІ ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

PEDAGOGICAL WAYS OF OVERCOMING DIFFICULTIES OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF STUDENTS OF MILITARY HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE

В епоху розвитку міжнародних зв'язків володіння іноземними мовами відкриває нові перспективи особистісного і професійного розвитку. Іноземні мови вивчають у всіх закладах вищої освіти, зокрема у військових. У сучасному світі значення володіння іноземними мовами важко переоцінити. Значна увага приділяється лінгвістичній підготовці студентів і курсантів, однак є певні проблеми і суперечності в системі іншомовного навчання у військових закладах вищої освіти, пов'язані, насамперед, із суворо регламентованою професійною сферою військовослужбовців. У статті розглянуто загальні проблеми викладання іноземних мов у неформальних освітніх організаціях, такі як складність сумісності гуманітарного і технічного підходу в навчанні, недостатня мотивація курсантів, різноманітність мовної підготовки абітурієнтів, вибір автентичних матеріалів професійного спрямування для освітнього процесу.

Виокремлено труднощі та протиріччя сучасних педагогічних вимог до іншомовного навчання майбутніх офіцерів і умов професійної сфери вищої військової освіти: невідповідність вимоги індивідуалізації навчання і необхідності командної роботи під час службової діяльності курсантів; сувора регламентація процедур і дій у військовому середовищі, що перешкоджає розвитку креативних способів вирішення завдань; формування одночасно толерантності і готовності брати участь у бойових діях; обмежена доступність сучасних інформаційних технологій через режим захисту використання інформації; недостатнє використання запланованого на навчання часу у зв'язку зі службовою діяльністю курсантів; слабе розуміння «цивільними» викладачами професійних особливостей підготовки військовослужбовців. Вирішення окреслених протиріч можливе за умови комплексного системного підходу до освітньої діяльності, створення ефективних педагогічних умов і врахування професійної специфіки курсантів.

Ключові слова: протиріччя, іншомовне навчання, лінгвістична підготовка, військові заклади вищої освіти, мотивація, вибір автентичних матеріалів, регламентація

військової сфери, професійна специфіка, комплексний підхід.

In the era of development of international relations, knowledge of foreign languages opens new prospects for personal and professional development. Foreign languages are studied in all higher educational institutions, including the military ones. It is difficult to overestimate the importance of foreign language proficiency in today's world. Much attention is paid to the linguistic training of students and cadets, but there are some problems and contradictions in the system of foreign language training in military higher educational institutions, primarily related to the strictly regulated professional field of servicemen. The article considers the general problems of teaching foreign languages in non-language educational organizations, such as the complexity of the compatibility of humanitarian and technical approach to education, insufficient motivation of cadets, different levels of language training of entrants, the choice of authentic specialized materials for the educational process. Difficulties and contradictions between modern pedagogical requirements to foreign language training of future officers and conditions of professional sphere of higher military education are identified: inconsistency of the requirement of individualization of training and necessity of team work during official activity of cadets; strict regulation of procedures and actions in the military environment, which hinders the development of creative ways of solving problems; formation of both tolerance and readiness to take part in hostilities; limited availability of modern information technologies through the information protection mode; insufficient use of time scheduled for training in connection with the service activity of cadets; weak understanding of the professional peculiarities of military training by "civilian" teachers. The solution of the outlined contradictions is possible through the complex system approach to educational activity, creation of effective pedagogical conditions and the account of professional specifics of cadets.

Key words: contradictions, foreign language training, linguistic training, military higher educational institutions, motivation, choice of authentic materials, regulation of the military sphere, professional specifics, integrated approach.

УДК 81'255.4:070(7/8)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/30-1.35>

Щеголева Т.Л.,
канд. пед. наук, доцент,
старший викладач кафедри
іноземних мов
Національної академії Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У сучасному світі значення володіння іноземними мовами важко переоцінити. ЮНЕСКО проголосило XXI століття століттям поліглотів і запропонувало девіз: «Вивчаємо мови протягом усього життя» [1, с. 22]. Міжнародні відносини, які постійно розвиваються, міжкультурні зв'язки, загальна інформатизація суспільства та інші процеси інтеграції та

глобалізації актуалізують необхідність вивчення іноземних мов для успішного існування в сучасних реаліях. Система української освіти прагне швидко реагувати на сучасні виклики і йти в ногу з часом. У всіх українських закладах вищої освіти дисципліна «Іноземна мова» входить до циклу гуманітарних дисциплін базової (обов'язкової) частини навчального плану. Аспіранти, ад'юнкти, здобувачі

наукового ступеня кандидата наук, які планують захищати дисертацію, зобов'язані скласти кандидатський іспит з іноземної мови [2, с. 491].

У військових закладах вищої освіти (ЗВО) вивченню іноземних мов надається особливе значення. Згідно з Наказом Міністра оборони України № 23 від 18.01.2016 р. «Про затвердження Інструкції з підготовки та застосування національних контингентів, національного персоналу в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» іноземна мова відіграє важливу роль у системі підготовки військових фахівців [3]. Навчання іноземних мов здійснюється протягом усього процесу отримання вищої освіти курсантами. Якщо мова йде про спеціалітети, це означає, що майбутні офіцери вивчають іноземну мову в тій чи іншій формі протягом чотирьох-п'яти років [4, с. 115].

Однак, незважаючи на пильну увагу, яку приділяють іноземним мовам у підготовці майбутніх військових фахівців, є певні проблеми, труднощі і протиріччя в системі навчання іноземних мов у військових ЗВО. Передусім ці труднощі та протиріччя пов'язані із власне системою військової освіти, в якій передбачається поєднання освітньої діяльності та військової служби, що вимагає високої інтенсивності навчання. Таке навчання передбачає високі моральні, розумові, фізичні і емоційні навантаження для курсантів та сувору регламентацію діяльності для викладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу психолого-педагогічних праць із проблеми дослідження свідчать про те, що філософське та культурологічне обґрунтування підготовки офіцерів до взаємодії в іншомовному середовищі запропонували О. Будько, І. Блощинський, О. Вонсович, О. Лагодинський, Ю. Захарчишина, Н. Шалигіна та ін. Теоретико-методологічні підходи підготовки майбутніх фахівців до іншомовної комунікації як засобу ефективної міжкультурної взаємодії неодноразово ставали об'єктом досліджень Н. Бідюк, О. Майбороди, О. Лагодинського, О. Мисечко, О. Шумського та ін. Специфіку іншомовної підготовки майбутніх фахівців вивчають також В. Балабін, О. Бернацька, Т. Бутенко, О. Волобуєва, О. Єфімова, Т. Жиденко І. Колодій, Л. Конопляник, Г. Яворська, Н. Яцишина, D. Nymes, J. Koester, M. Lustig та ін.

Мета статті – окреслити труднощі та протиріччя іншомовної підготовки курсантів військових закладів вищої освіти та визначити педагогічні шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. У підготовці військових фахівців викладачі та методисти стикаються зі спільними проблемами іншомовної підготовки і навчання гуманітарних дисциплін у немовних освітніх організаціях. Значна кількість військових навчально-наукових центрів, академій, їхніх філій, інститутів є освітніми організаціями

вищої освіти, як правило, командної, технічної спрямованості, в яких на перше місце висуваються професійна підготовка, розвиток інформаційно-технічної компетентності фахівців. Гуманітарні дисципліни водночас сприяють формуванню цілісної особистості, розвитку світогляду, моральності, моральних підвалин [5, с. 124]. Проблема невідповідності інформаційно-технічного прогресу і духовного розвитку суспільства відбивається в освітньому середовищі. Тому викладачі гуманітарних дисциплін загалом та іноземних мов зокрема мають вирішити складне завдання – «поєднати непоєднуване», тобто об'єднати технократичний і гуманітарний підхід до навчання [6, с. 19].

Вирішенням проблеми може стати інтегрована професійно спрямована підготовка з гуманітарних дисциплін у військових ЗВО. Професійно орієнтоване навчання іноземних мов полягає в інтеграції мовних і профільних дисциплін, виборі змісту дисципліни «Іноземна мова». Студенти (курсанти) мають залучатися в процес засвоєння гуманітарного знання з метою усвідомлення ними культурно-історичної місії науки і техніки в житті людства і свого місця в здійсненні цієї місії [7, с. 207].

Окрім протиріч сумісності гуманітарних і технічних дисциплін, існують загальні проблеми навчання іноземної мови в немовних закладах вищої освіти. Вони можуть мати різні передумови: психологічні, методичні, організаційно-технічні та ін. До них належать незначна мотивація курсантів, початкова різномірнева підготовка студентів (курсантів), проблеми вибору сучасних навчальних посібників, автентичних матеріалів для наповнення змісту навчального курсу й ефективних педагогічних технологій в умовах обмеженого ресурсу часу, оснащеність аудиторій, відсутність єдиних критеріїв оцінки компетенцій та багато інших.

Так, на думку Н. Шалигіної, мотивація в курсантів до навчальної діяльності буде високою, якщо їхні особисті цілі збігатимуться з навчальними, а також якщо процес навчання буде організований певним чином. Необхідними умовами підвищення мотивації до навчання є відстеження поточних результатів із дисципліни і ведення рейтингу студентів, застосування ігрових та інноваційних методів навчання, професійна майстерність та зацікавленість викладача, використання сучасних інформаційних технологій, створення психологічно комфортних умов на заняттях [8]. Систематичний педагогічний вплив необхідно спрямовувати на поетапне формування внутрішньої мотивації, яка є необхідною умовою успішної навчальної діяльності.

Водночас чимало викладачів відзначають в основному низький рівень довузівської підготовки студентів (курсантів) немовних освітніх установ вищої освіти у сфері іноземних мов [2; 4; 8]. Іншомовна підготовка абітурієнтів відрізняється,

як правило, великим ступенем нерівномірності. У більшості немовних ЗВО немає змоги поділити мовні групи за рівнями підготовки, оскільки навчальні групи комплектуються за принципом належності до спеціальності. На деякі спеціальності набираються нечисленні групи. До того ж основоположним чинником у розподілі на мовні групи є вибір мови, яка вивчалася на етапі середньої освіти. Ці обставини ускладнюють роботу викладачів, які змушені витратити багато часу на студентів (курсантів) із низьким рівнем іншомовної підготовки для оволодіння базовою лексикою і граматику шкільного курсу навчання. У цьому випадку доцільним є використання індивідуальних завдань курсантів із низьким або високим рівнем підготовки, виконання групових видів вправ із завданнями різного рівня складності. Не варто забувати, що «різномірність закладена природою самої людини» [5, с. 103]. Тому викладачеві варто творчо підходити до освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей курсантів.

Для викладачів іноземної мови також актуальним є питання вибору автентичних матеріалів для організації контактної і самостійної роботи курсантів. Згідно з вимогами військових ЗВО тематичні плани дисциплін мають містити сучасні джерела і своєчасно оновлюватися. Коли мова йдеться про зміст текстового, аудіо- та відеоматеріалу з іноземної мови, ця проблема стає особливо значущою. Наприклад, за твердженням А. Савицької, тексти на суспільно-політичні теми мають відображати злободенні питання. Якщо на заняттях з іноземної мови розбираються теми з озброєння і професійного обладнання, вони мають спиратися на сучасні досягнення науки і техніки [9, с. 71]. Новинні повідомлення, безумовно, мають містити лише актуальну інформацію. Це спонукає методистів і викладачів шукати ефективні методи відбору автентичних матеріалів, у доцільності використання яких в освітньому процесі вже ніхто з дослідників не сумнівається.

У цьому руслі необхідно погодитися з Н. Морзе та О. Глазунової, що визначальними чинниками у відборі автентичних матеріалів є інформативно-змістовний аспект матеріалів, їхній тип і вид, а також мета їх використання в освітньому процесі [10]. Варто враховувати також критерії посильності, актуальності, пізнавальної та виховної цінності матеріалу, який відбирається.

Подолання більшості педагогічних проблем можливе в комплексному системному підході до освітньої діяльності, всебічній педагогічній взаємодії, за умови цілісного впливу на суб'єктів та об'єктів освітнього процесу і комплексного вирішення освітніх завдань. Надзвичайно влучним в окресленому аспекті є твердження Дж. О'Коннора та І. Макдермотта, які стверджують, що ми настільки

звикли вирішувати проблеми «по частинах», аналізувати ситуації в окремих аспектах, що такий підхід здається нам безумовним благом, необхідно ознакою наукового, об'єктивного підходу [11, с. 9]. Однак важливо пам'ятати, що «скрізь ми маємо справу з цілісною системою, існування якої зумовлено взаємовпливом її компонентів [11, с. 10].

Варто відзначити виховно-світоглядну функцію і значний потенціал дисципліни «Іноземна мова» для вирішення комплексних освітніх завдань. Іноземна мова є одночасно і метою, і засобом навчання. За допомогою мови можна задавати будь-яку тематику, необхідну для досягнення освітніх цілей. Загалом іншомовна освіта у військових ЗВО володіє величезним потенціалом, оскільки в ньому органічно поєднуються чотири аспекти: пізнавальний (знання іноземної культури і мови як її компонента), розвивальний (розвиток різноманітних здібностей і мовленнєвих механізмів), виховний (виховання моральних якостей особистості) і навчальний (оволодіння вміннями говорити, читати, писати іноземною мовою) [12].

Необхідно пам'ятати, що кожна професійна сфера накладає свій відбиток на вищу освіту і має власну специфіку та особливості підготовки фахівців. Так, військова освіта спрямовується на підготовку висококомпетентних кадрів для служби в лавах Збройних сил України, Національної гвардії та інших органах виконавчої влади, де передбачена військова служба. Ідеальний військовослужбовець сучасних Збройних сил України – це морально зріла особистість, що володіє почуттям обов'язку, честі, особистої гідності, патріотично налаштований, професійно надійний, законослухняний, інтелектуально і фізично розвинений, культурний військовослужбовець, що постійно прагне до самовдосконалення [9, с. 145]. Специфікою підготовки військових фахівців є формування готовності служити своїй країні і народу, що пов'язано з ризиком для здоров'я і життя, залучення курсантів до службової, службово-бойової, бойової діяльності; нерозривна єдність виховання і навчання в умовах військового середовища.

Особливості військової професійної сфери впливають на всю освітню діяльність і на процес навчання іноземних мов у військових ЗВО. Незважаючи на єдність освітнього і виховного процесу і високий гуманітарний потенціал дисципліни «Іноземна мова», у сфері навчання майбутніх військових фахівців іноземних мов є суперечності і проблеми, які були виявлені у процесі практики викладання іноземних мов курсантам і слухачам шляхом спостереження за освітнім процесом, аналізу сучасної наукової літератури, а також за результатами анкетування курсантів та експертного опитування викладачів кафедр іноземних мов. Виявлені протиріччя і проблеми полягають у:

1) невідповідності вимоги індивідуалізації навчання у зв'язку з необхідністю командної роботи під час службової діяльності курсантів;

2) необхідності суворої регламентації процедур і дій у військовому середовищі, що перешкоджає розвитку креативних способів вирішення завдань;

3) формуванні одночасно толерантності і готовності «знищити» людину в процесі виконання бойових, службово-бойових завдань;

4) обмеженій доступності сучасних інформаційних технологій з одночасним режимом захисту використання інформації;

5) недостатньому використанні запланованого на навчання часу у зв'язку зі службовою діяльністю курсантів;

6) недостатньому розумінні «цивільними» викладачами з іноземної мови професійної специфіки підготовки військовослужбовців.

Для подолання вищевказаних протиріч необхідна комплексна спрямована діяльність щодо створення необхідних для ефективного навчання педагогічних умов. Нині більшість військових ЗВО мають внутрішні інформаційні мережі, оснащені сучасним навчальним обладнанням: комп'ютерами з відеопроєкторами, лінгафонними класами, інтерактивними дошками. На кафедрах розроблені електронні підручники і посібники. Необхідно максимально ефективно для освітньої діяльності застосовувати ці навчальні ресурси. Викладачі мають вміти використовувати сучасне навчальне цифрове обладнання, самостійно створювати інформаційне навчальне середовище. І навіть обмежений доступ в Інтернет має стати не перешкодою для навчання, а навпаки, можливістю застосувати і відпрацювати перевірені досвідом, традиційні педагогічні прийоми і вправи, що вимагають реалізації власних навичок в умовах неможливого звернення до допоміжних засобів.

Відрив курсантів від навчання в зв'язку зі службовою діяльністю, безумовно, відбивається на результативності іншомовної підготовки. Однак не варто забувати, що навряд чи будь-який ЗВО здатен організувати таке максимально наближене до професійних реалій середовище, як військова організація. Курсанти одночасно і навчаються, і служать, отримуючи вищу освіту [7, с. 300]. Це вимагає певних тимчасових «жертв». Ефективного використання часу, відведеного на освітній процес, можна досягти шляхом використання різних видів самостійної роботи курсантів. Організація науково-дослідної роботи курсантів, участь у конкурсах, олімпіадах, конференціях різного рівня і масштабу, виконання різних позааудиторних завдань (проєкти, доповіді тощо) викликають непідробний інтерес курсантів до іноземної мови і підвищують рівень їхньої комунікативної компетентності [4]. Таким чином, на практиці втілюються

методичні принципи індивідуалізації та диференціації навчання.

Ще одна актуальна проблема, що вимагає пильної уваги, – незначна підготовка «цивільних» викладачів за особливостями воєнно-професійної діяльності. Викладач професійно зорієнтованої іноземної мови має знати основи спеціальності, володіти основами професійної лексики, термінологією, адже часто відсутність базової підготовки у викладача спричинює спотворення сенсу при перекладі текстів, акцентування на не важливій, із позиції фахівця, інформації. Назріла необхідність проведення початкового підготовчого курсу (підвищення кваліфікації, перепідготовки) для новопризначених у військовому ЗВО викладачів іноземних мов з основ військових дисциплін, корпоративної культури офіцера, загальновійськових уставів для розуміння загальної атмосфери і специфіки військової служби. Необхідно повністю змінити систему професійної підготовки викладачів іноземних мов, зробивши її не предметно зорієнтованою, а професійно спрямованою.

Кожен раз, вирішуючи те чи інше педагогічне завдання, варто пам'ятати про специфіку професійного середовища курсантів. Навчання і формування особистості військовослужбовця відбуваються в умовах догматичного освітнього середовища військового ЗВО. Основними характеристиками такого типу середовища є традиція, авторитет, необхідність, дисципліна, порядок, розсудливість. Лише таке «сліпе» дотримання норм, статуту, беззаперечне підпорядкування наказам дасть змогу військовослужбовцю, який виконує бойові і службово-бойові завдання, виконати важливе для країни завдання і, можливо, тим самим врятувати життя не лише собі, а й своїм товаришам.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу психолого-педагогічної та наукової літератури розкрито зміст процесу подолання навчальних труднощів у курсантів військових ЗВО, що охоплює: підвищення навчального статусу англійської мови як обов'язкової навчальної дисципліни, формування сучасних уявлень про засвоєння військової лексики і її застосування в усній і письмовій мовній діяльності, підвищення мотивації до вивчення англійської мови, формування навичок оволодіння військовою лексикою англійської мови, розвиток здібностей курсантів долати навчальні труднощі у вивченні англійської мови, активізацію їхньої навчально-пізнавальної діяльності на навчальних заняттях з англійської мови. Подолання навчальних труднощів можливе шляхом використання специфічних корекційних завдань викладача англійської мови, що полягає у створенні на навчальних заняттях корекційних педагогічних умов.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. UNICEF: Exploring the future of 21st century skills. URL: <https://blogs.unicef.org/innovation/exploring-future-21st-century-skills/>
2. Супрунов С.Е. От межкультурной коммуникации к межкультурному обучению. *Молодой ученый*. 2017. № 11. С. 490–493.
3. Про затвердження Інструкції з підготовки та застосування національних контингентів, національного персоналу в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки : Наказ Міністерства оборони України № 23 від 18.01.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0206-16>
4. Гребенюк Л.В. Педагогічні принципи формування готовності майбутніх офіцерів Збройних сил України до професійної взаємодії в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. *Наукові записки. Сер.: Психолого-педагогічні науки*. 2019. Вип. 2. С. 113–119.
5. Волобуєва О.Ф. Психологічні засади розвитку іншомовних здібностей майбутнього військового професіонала : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Нац. акад. Держ. прикорд. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2010. 465 с.
6. Рижиков В.С., Горячева К.С. Методика впровадження дидактичних та рольових ігор в освітній процес військової освіти як практика прийняття рішень в умовах обстановки, наближеної до бойової. *Молодь і ринок*. 2018. Вип. 7 (162). С. 17–22.
7. Kegan R. The evolving self: problem and process in human development. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2012. 512 p.
8. Шалигіна Н.П. Розвиток комунікативної компетентності офіцерів багатонаціональних штабів у процесі військово-професійної підготовки до участі в міжнародних миротворчих операціях : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняхівського. Київ, 2019. 22 с.
9. Савицька А.П. Формування комунікативної готовності майбутніх військових пілотів до взаємодії під час міжнародних миротворчих операцій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кропивницький, 2019. 213 с.
10. Морзе Н., Глазунова О. Моделі ефективного використання інформаційно-комунікаційних та дистанційних технологій навчання у вищому навчальному закладі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2008. № 2 (6). С. 134–148.
11. О'Коннор Дж., Макдермотт И. Искусство системного мышления: необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем / пер. с англ. 4-е изд. Москва : Альпина Паблишерз, 2010. 254 с.
12. Pet'ko L. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020. *Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles*. Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. P. 467–472.